

HET OVERSICHT

Kolkschool Almelo

Cultuurhistorische waardstelling en uitgangspunten voor transformatie

Inhoudsopgave

1.	De opgave	3
2.	Historie onderwijssysteem en schoolgebouw	4
3.	Historie onderwijsgebouwen in Almelo in vogelvlucht	5
4.	Het gebied, Bornebroeksestraat en omgeving	5
	4.1 Beschrijving stedenbouwkundige situatie	6
	4.2 Waardering stedenbouwkundige situatie	7
	4.3 Kansen en transformatiemogelijkheden binnen de stedebouwkundige situatie	9
5.	De bebouwing	10
	5.1 Het hoofdgebouw	10
	5.2 Kansen en transformatiemogelijkheden hoofdgebouw	17
	5.3 Gymzaal	18
	5.4 Trafhuisje	20
	5.5 Woonwinkelhuizen Bornebroekerstraat	21
	5.6 Arbeiderswoningen Bongerd	22
6.	Inspiraties: voorbeelden herbestemming	23
7.	Bronvermelding	24

De transformatieniveaus

0: Behoud is vereist

De cultuurhistorische waarde of constructie laat geen transformatie toe. Het casco verdraagt geen wijzigingen. Aan details kan nauwelijks worden gewijzigd.

1: Transformatie in evenwicht met behoud

De cultuurhistorische waarde of constructie laten transformatie of hergebruik slechts beperkt toe. Dit betekent een grote inspanningsverplichting voor opdrachtgever en architect. Ingrepen in het casco kunnen alleen wanneer eminente kwaliteit wordt toegevoegd. Aan details kan, mits goed gemotiveerd, worden gewijzigd.

2: Transformatie kan de prioriteit hebben

Hergebruik of transformatie is relatief eenvoudig te realiseren zonder bijzondere waarden aan te tasten.

1. De opgave

In opdracht van de gemeente Almelo heeft Het Oversticht in 2009 een waardestellend onderzoek uitgevoerd naar de Kolkschool aan de Bornebroeksestraat 4 in Almelo. Het gebouw heeft geen beschermde status als rijksmonument of gemeentelijk monument, maar beschikt wel over cultuurhistorisch waardevolle kwaliteiten.

De gemeente Almelo is op dit moment bezig om de mogelijkheden van herbestemming van de Kolkschool te onderzoeken. Het is de bedoeling om de architectonische en cultuurhistorische waarde van het gebouw te onderzoeken en de (on)mogelijkheden tot inpassing van het gebouw, of delen daarvan in de nieuwbouw te verkennen.

De opdracht bestond uit het opstellen van een cultuurhistorische waardestelling van de school en het in grote lijnen aangeven van mogelijkheden om aanpassingen te realiseren met behoud van de bijzondere kwaliteiten. Het schoolgebouw maakt deel uit van een groter verband in een bijzondere stedenbouwkundige omgeving. Om die reden heeft Het Oversticht het onderzoek niet beperkt tot het hoofdgebouw, maar breder getrokken tot het niveau van het gehele complex binnen de stedenbouwkundige situatie. Het onderzoek richt zich dan ook tot het hoofdgebouw, de gymzaal, het trafohuis, het schoolplein, de omringende arbeiderswoningen en woonwinkelhuisen en de omgeving.

De werkzaamheden die verricht zijn, betreffen beknopt bureauonderzoek, locatiebezoek en het rapporteren van de bevindingen. Voor het hoofdgebouw is tevens uitgebreid interieuronderzoek uitgevoerd. De onderzoeksresultaten kunnen gezien worden als een kader voor het behoud van de cultuurhistorisch waardevolle kwaliteiten die ingezet kunnen worden bij toekomstige transformaties. Bij het aangeven van mogelijke transformatieruimte onderscheidt Het Oversticht 3 niveaus.

2. Historie onderwijssysteem en schoolgebouw

In West-Europa zijn de eerste universiteiten rond 1200 in Parijs, Bologna en Oxford ontstaan. Oorspronkelijk was wetenschapsbeoefening onderdeel van de godsdienstopleiding. In Parijs bestond bijvoorbeeld een opleiding voor priesters die verbonden was aan de Notre Dame.

Onderwijssysteem en type schoolgebouw zijn door de eeuwen heen nauw met elkaar verweven. Ook in Nederland hebben de eerste onderwijsgebouwen een nauwe relatie met de kerkelijke instanties. Onderwijsinstanties beschikten lange tijd niet over eigen gebouwen. Lessen werden verzorgd in gehuurde kapellen of bijgebouwen van de kerk.

Tot het einde van de achttiende eeuw behoorde het beheer van de scholen bij het gemeentebestuur, de kerkbesturen en enige particulieren. Eisen aan de omgeving van het onderwijs werden er nauwelijks gesteld. Zo werden er lessen gegeven op bijvoorbeeld zolders van woonhuizen, in pakhuizen en in schuren op boerenerven. Vanaf het begin van de negentiende eeuw wordt gepleit voor afzonderlijke schoolgebouwen.

In de loop van de achttiende eeuw ontstond onder invloed van enkele medici, ook wel hygiënistenaam, het inzicht dat onderwijs in ruimten moest plaatsvinden die geen gevaar voor de gezondheid van leerlingen betekende. Er moest meer lucht, licht en ruimte in de gebouwen komen. Dergelijke eisen kwamen onder meer voort uit de eisen die het klassikaal onderwijs stelde.

Het klassikale onderwijs komt op in de periode 1800-1940 en gaat gepaard met het gebouwtype de gangschool. Het voordeel van klassikaal onderwijs was dat het mogelijkheid bood om aan grote groepen tegelijk onderwijs te bieden. De basis van het klassikaal onderwijs werd gelegd in de eerste helft van de negentiende eeuw, toen het mogelijk werd om voor het lager-onderwijs eenvoudige gebouwen te realiseren. In de tweede helft van de negentiende eeuw ontwikkelde het type van de gangschool zich, dat gekenmerkt wordt door de ordelijke rijen hoge ramen en hoge lokalen met de banken gericht op het schoolbord. Dit type groeide uit tot hét beeld van het schoolgebouw. Niet alleen de mogelijkheid tot klassikaal lesgeven maakte dat dit type zo succesvol werd, maar de opstelling was ook een manier om orde in de klas te creëren. De gangschool ontwikkelde zich door tot aan de Tweede Wereldoorlog.

De Kolschool in Almelo is een voorbeeld van zo'n typische gangschool. Op de plattegrond is de structuur van de school duidelijk zichtbaar. Naast de entree bevinden zich twee gangen, met daartussen de gemeenschappelijke verblijfsruimte, waar de lokalen langs gesitueerd zijn. Deze structuur wordt op de verdieping voortgezet.

3. Historie onderwijsgebouwen in Almelo in vogelvlucht

Vermoedelijk werd in Almelo vanaf de middeleeuwen onderwijs gegeven en genoten in een lokaaltje bij of aan de kerk of in een gebouwtje bij het Sint Catharinaklooster. Een belangrijke onderwijsinstelling van vóór 1850 was de Latijnse school, die in 1783 in het Rectorshuis aan de Korte Prinsenstraat werd opgericht. De Heer van Almelo had daarvoor toestemming gegeven. Vóór 1783 was in dit gebouw de Franse school gevestigd.

In 1851 beschikten Ambt- en Stad-Almelo samen over twee Nederduitse scholen voor lageronderwijs. Nadat in 1857 het onderwijs van Rijksweg opnieuw opgezet was, verschenen in 1861 twee nieuwe scholen voor gewoon lager onderwijs. Het aantal openbare lagere scholen vermeerderde daarna snel, voornamelijk naar aanleiding van nieuwe onderwijswetten. Zo beschikte de gemeente Almelo in 1939 over 11 openbare scholen voor lager onderwijs, waaronder de Kolschool.

Hoewel het oprichten van bijzondere scholen in de tweede helft van de negentiende eeuw niet verboden was, kwam de bouw van bijzondere scholen pas goed van de grond na de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs in 1921.

De ontwikkeling van de stad Almelo tot regionaal centrum voor voortgezet onderwijs dateert hoofdzakelijk van na de Tweede Wereldoorlog. Veel van de huidige scholen vinden hun oorsprong echter in de periode 1850-1940.

4.3 Kansen en transformatiemogelijkheden binnen de stedenbouwkundige situatie

Dé kans voor het gebied ligt besloten in de mogelijkheid om samen met de transformatie van de school ook de pleinfunctie te herstellen. Deze wordt nu onderbroken door infrastructuur, veel parkeergelegenheid rond het hoofdgebouw, versnipperd groen en een verrommelde entree van het hoofdgebouw. Het herstellen van de pleinfunctie kan onder andere door relaties te leggen tussen de bebouwing onderling met behulp van een inrichtingsplan voor de openbare ruimte.

De transformatiemogelijkheden op stedenbouwkundig en objectniveau kunnen zijn:

2: Transformatie kan de prioriteit hebben

- Voor de gymzaal is hergebruik of transformatie is relatief eenvoudig te realiseren zonder bijzondere waarden aan te tasten.
- Openbare ruimte: herinrichting van infrastructuur, parkeergelegenheid en nadruk op het groen met als uitgangspunt het herstellen van de pleinfunctie. Herstellen van de ensemble school gymzaal.
- Opnieuw vormgeven van de entree van het hoofdgebouw, in relatie tot de openbareruimte (verwijderen van beeldverstorende hekwerken, reclameuitingen, rolstoelvriendelijkheid vormgeven).

1: Transformatie in evenwicht met behoud

- De cultuurhistorische waarde of constructie laat transformatie of hergebruik slechts beperkt toe. Dit betekent een grote inspanningsverplichting voor opdrachtgever en architect.
- Ingrepen in het casco kunnen alleen wanneer eminente kwaliteit wordt toegevoegd. Aan details kan, mits goed gemotiveerd, worden gewijzigd.
- versterken van bestaande ruimtelijke waarden :
  - woonwinkelhuisen aan Bornebroeksestraat: hoofdvolume en voor gevel behouden
  - Arbeiderswoningen aan de Bongerd: hoofdvolume behouden
  - gymzaal: behoud bouwmaasa en gevels

0: Behoud is vereist

- De cultuurhistorische waarde of constructie laat geen transformatie toe.
- Ensemble van gebouwen in de openruimte, versnipperde gebouwen om een hoofdmassa (school) verdraagt geen wijzigingen.
- Hoofdgebouw: hoofdvolume, interne structuur en detaillering, herstellen waar nodig.
- Monument textielfabriek Bendien behouden.
- Groenvoorziening en omzoming van het plein.

Gedenkmonument achterzijde school

5. De bebouwing

5.1 Het hoofdgebouw

Beschrijving hoofdgebouw

De Kolksschool ligt aan de Bornebroeksestraat op de hoek ter hoogte van de kruising met de Kolkstraat. Aan de noordwestkant wordt het gebouw ontsloten door het Zwanenbelt. Het schoolgebouw is omgeven door groen. Aan beide zijgevels bevinden zich diverse parkeerplaatsen, de oorspronkelijke schoolpleinen.

De Kolksschool werd in 1902 ontworpen als school voor lager en meer uitgebreid lager onderwijs (MULO). Het ontwerp werd uitgevoerd door gemeentewerken van Stad Almelo. Het is uitgevoerd in de neorenaissance bouwstijl. Dit was in die tijd een van de gangbare neo-architectuurstijlen die onder andere vaak gebruikt werden voor openbaren of semiopenbare gebouwen, waaronder schoolgebouwen.

Doordat het aantal leerlingen sterk toenam, ontstond later nog het plan om achter de school een aparte lager school te bouwen. Dit plan is niet uitgevoerd omdat gekozen werd voor de bouw van een nieuwe schoolgebouw voor de MULO aan de Violierstraat, de Rietvink. Hierna was er in het gebouw alleen een lagere school en kleuterschool gevestigd.

Exterieur

Het hoofdgebouw van de school betreft een fors pand dat is opgetrokken op een nagenoeg rechthoekige plattegrond. Het heeft twee bouwlagen, waarboven de kap. Het opgaand metselwerk van de gevels is uitgevoerd in een bruinrode baksteen gemetseld in kruisverband. De gevels zijn voorzien van een geleding door lisenen en van zogenoemde speklagen. Die horizontale belijning door bijvoorbeeld speklagen zijn typerend voor de neo-rennaissance. De blindnissen in de zijgevels zijn voorzien van siermetselwerk. Tussen de begane grond en de verdieping bevindt zich een decoratieve baksteen lijst, een zogenoemde zaagtand fries. Aan de bovenzijde worden de gevels afgesloten door geprofileerde daklijst met daaronder uitkragende dubbele zaagtandfries. Het dak is een met Hollandse pannen gedekt afgeknot schilddak.

De voorgevel is voorzien van een hoog opgaand middenrisaliet afgesloten door een topgevel. Hierin bevindt zich de oorspronkelijke entree van de school. Deze entreepartij is vormgegeven tussen hoeklisenen met boogvormige bovenlichten en een rondbogig verdiepingsvenster met daartussen een gevelsteen met de naam de Kolksschool. De topgevel is gedecoreerd met een klimmend fries met rondboogbeëindiging en is voorzien van een tuit.

De gevel aan weerszijden van de entree hebben elk drie vensterassen voorzien van grote vensters onder ontlastingsbogen met gedecoreerde boogtrommels. De ramen zijn tweeledig, onder het kalf stolpramen boven het kalf valramen met roedenverdeling.

De zijgevels zijn onderverdeeld in vier traveeën, van elkaar gescheiden door lisenen die overeenkomen met de interne lokalenstructuur. Elk segment bestaat uit drie vensterassen. Daarachter bevindt zich de zijgevel van de toiletaanbouw, voorzien van een venster op elke verdieping. De vensters van de zijgevel zijn identiek aan die van de voorgevel.

Aan de achterzijde is de school voorzien van een bouwvolume over twee bouwlagen waar zich de trap en de toiletten bevinden. Hierachter is op de begane grond een centraal geplaatste uitbouw geplaatst, waarin zich een grote entree bevindt. Deze aanbouw is te zien aan de bouwtekeningen. De versmalde achtergevel is oorspronkelijk symmetrisch opgezet en in het midden voorzien van een fors rondbogig venster. Zowel op de begane grond als op de verdieping zijn rechthoekige kruisvensters geplaatst. Aan de achtergevel is een uitbouw als zelfstandig element geplaatst. Rechts daarvan bevindt de huidige entree die de oorspronkelijke symmetrie doorbreekt. Van enkele lokalen zijn de vensters gewijzigd, zij zijn naar beneden toe vergroot. Deze wijzigingen zijn op een zorgvuldige wijze gebeurd en tasten de architectuur niet aan.

Interieur

Het interieur kenmerkt zich voornamelijk door een sterke symmetrische plattegrond op beide bouwlagen. Het is een zogenaamde gangschool, waarbij een brede gang in de middenas dominant is voor de structuur en waar aan beide zijden vier lokalen zijn gelegen, zestien lokalen in totaal.

De gangen zijn brede, hoge maar sober vormgegeven gangen waarbij de deuren bepalend zijn voor het ritme en de decoratieve elementen. Ondanks enige aanpassingen in beide gangen zijn ze redelijk bewaard gebleven. Op de begane grond is in het midden een tochtportaal aangebracht dat de lengtewerking van de gang verstoort. Tevens is aan de achterzijde een bar gebouwd, waarvoor de gangmuur aan twee zijden heeft moeten wijken. Dit is een verstoring van de structuur en geeft een rommelig beeld. Herstellen van de structuur hier zou een pre zijn.

De lokalen (voor zover die bezocht konden worden) zijn goed bewaard gebleven. Veel lokalen hebben nog veel oorspronkelijke onderdelen zoals kasten, lambrisering, deuren, omlijstingen en vensterbanken. Deze onderdelen zijn waardevol en dienen, waar mogelijk, behouden te blijven of hergebruikt te worden.

Enkele lokalen zijn met elkaar verbonden door een deur, oorspronkelijk of nieuw. Dit doet geen afbreuk aan de structuur.

In de uitbouw aan de achterzijde bevindt zich een entree met een hal en de trap. De trap loopt tussen de toiletgroepen op de verdieping. Het is een brede, luie trap voorzien van een bordes net onder de verdiepingsvloer. Het traphek is voorzien van gestileerde balusters en een golvende handlijst. Op de muren zitten dikke pakketten verf waaronder waarschijnlijk de originele kleuren nog te vinden zijn.

De zolder is toegankelijk via een trapopgang in het midden van de gang van de verdieping. De zolder is een grote open ruimte die voor opslag wordt gebruikt. De kap bestaat uit een houten kapconstructie; een variant op een zogeheten 'springwerk' kap. Dit is een constructie waarbij een stelsel van drie-hoeken wordt gevormd door kruisende balken. Hier zijn standvinken gebruikt met grote korbelen die in de ruimte staan. Omdat de zolder alleen voor opslag werd gebruikt, was dit een praktische oplossing voor deze grote overspanning.

Herstel van de structuur door verstoringen van latere aanpassingen

In de laatste jaren zijn er ook verstoringen aangebracht door verbouw werkzaamheden. Bij deze aanpassingen is niet uitgegaan van het bestaande pand en de logische mogelijkheden die hieruit voortvloeien maar zijn de keuzes vermoedelijk enkel gemaakt op basis van praktische en functionele eisen, zonder naar het gebouw te kijken.

- De twee achterste lokalen aan weerszijden van de bar zijn verstoord. Daardoor heeft de structuur ingeboet. Het rechter lokaal (gezien vanaf de voorzijde) is verstoord door een nieuwe muur die ergens midden in de ruimte is geplaatst en een nieuwe keuken afscheidt. De oorspronkelijke muur die de twee lokalen van elkaar scheidt is verwenen. Het linker lokaal is met een doorgang verbonden met een nieuwe entree in de achtergevel en is hierdoor geen afzonderlijk lokaal meer. Het is belangrijk dat de structuur van deze lokalen hersteld wordt.
- De twee lokalen aan de voorzijde van de begane grond zijn eveneens aangepast maar dit is op een meer respectvolle manier gedaan. Het heeft wel de voorkeur bij toekomstige aanpassingen het lokaal als uitgangspunt te nemen en dit ook zo herkenbaar te houden. De ruimte alleen door tweeën te delen, zoals dat bij deze lokalen is gebeurd, doet afbreuk aan de beleving: lichtval en ruimtelijkheid heeft hier in moeten boeten terwijl dit juist een belangrijk aspect was bij dit type school (licht, lucht, ruimte).

Bijzonderheden

De constructie bestaat uit eikenhout waar op diverse plekken merktekens zichtbaar zijn.

Het interieur beschikt over vele oorspronkelijke elementen zoals deuren, toiletruimten, vensters en kozijnen.

Waardering hoofdgebouw

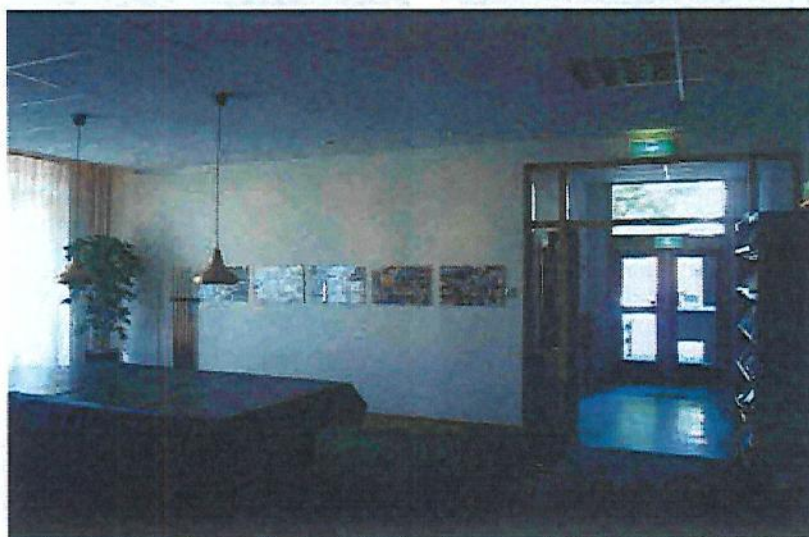
Waardevolle onderdelen van het hoofdgebouw

- Exterieur: bouwmassa
- Complete buitenmuren met vensters en vensterindelingen, deur voormalige hoofdentree, metsel- en voegwerk, gevelsteen
- Decoraties als speklagen, aanzet en sluitstenen, siermetselwerk
- Dakvorm en -bedekking, daklijsten
- Interieur: casco; kapconstructie
- Symmetrische plattegrond
- Trappenhuis
- Deuren, kasten, lambrisering van de voormalige lokalen en toiletruimten
- Vensters en kozijnen
- Troggewelven van de toiletaanbouw

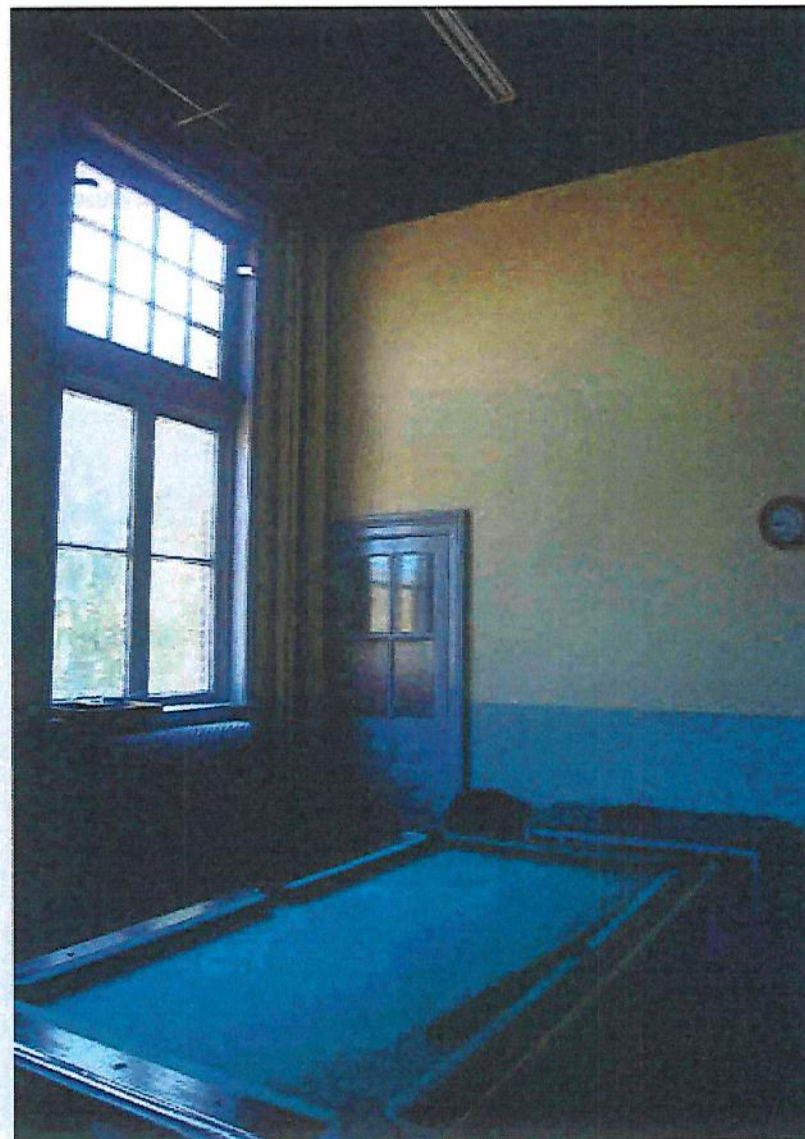

Een lokaal op de verdieping is deels aangepast door het maken van nieuwe doorgangen, de structuur en de ruimtebeleving is in tact gelaten.

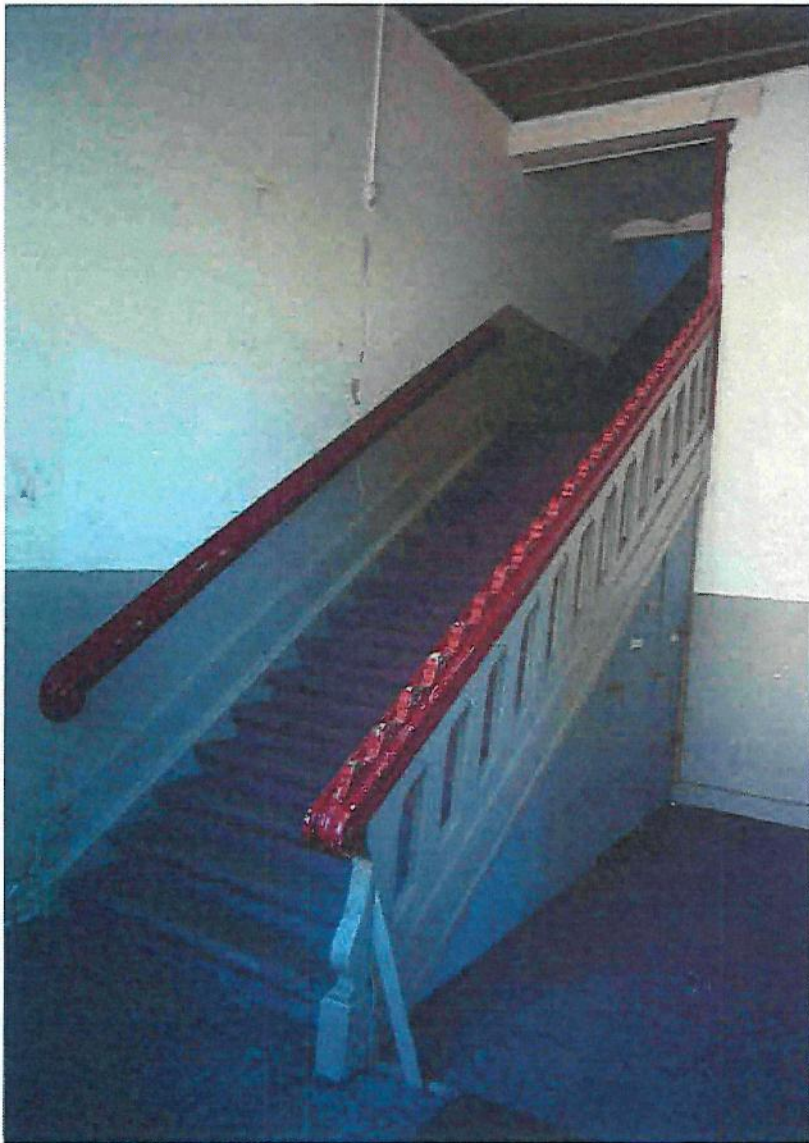

In een lokaal op de beganegrond is een doorgang gemaakt naar een nieuw aangebrachte achter entree.

Bestaand lokaal op de verdieping met originele deur naar het naastgelegen lokaal.

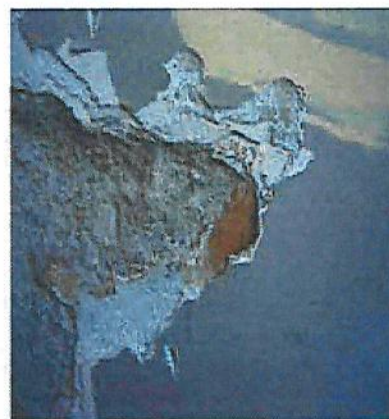

De trapopgang met troggewelfjes (rechts).

Details van interieurelementen

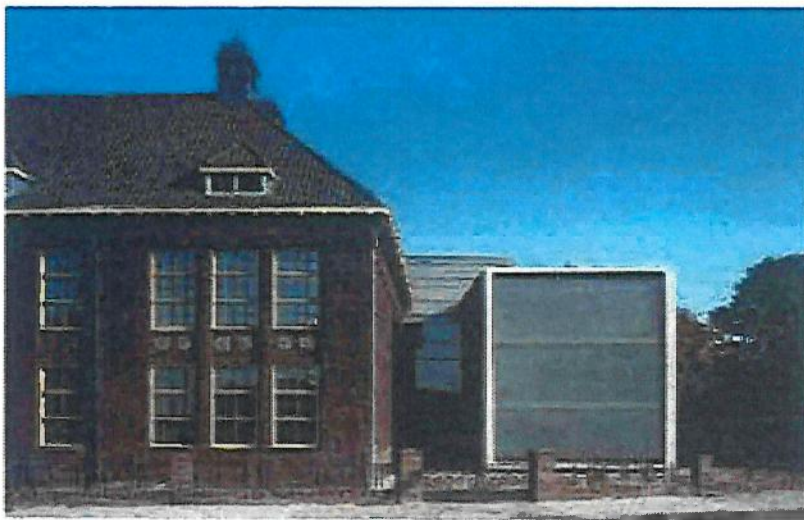
5.2 Kansen en transformatiemogelijkheden hoofdgebouw

De Kolk school heeft diverse waardevolle elementen die bij transformatie aandacht vragen. Transformatie draagt bij aan de toekomst van het gebouw. Geadviseerd wordt om in ieder geval de volgende randvoorwaarden te stellen bij transformatie:

Exterieur

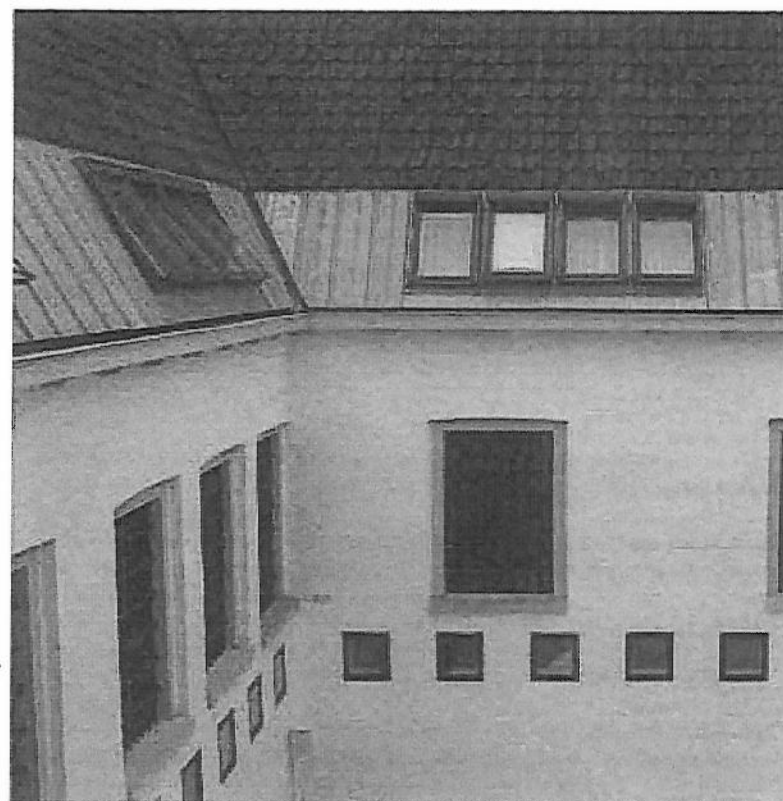
Behoud stedenbouwkundige positionering van het gebouw in de context van de ruime opzet van de school in de wijk, verrijkt met groen. Laat het pand autonoom en zelfstandig zijn.

Behoud het vroegtwintigste-eeuwse karakter van het hoofdgebouw, in volume, materiaalgebruik en detaillering. Dit betekent dat er aan het exterieur weinig aangepast hoeft te worden. Breng de entree terug in de voorgevel van het hoofdgebouw. Hiermee wordt de relatie met de belangrijke ader Bornebroeksestraat hersteld.

Referentiebeeld: Semi losse aanbouw aan een hoofdgebouw, dit element tast het hoofdgebouw niet aan doordat het volume gering is en een sobere detaillering kent in een hedendaagse bouwstijl. Textielschool Enschede,

Referentiebeelden voor het realiseren van eigentijdse maar passende vensters en dakramen. vm gevangenis Librije, Zwolle

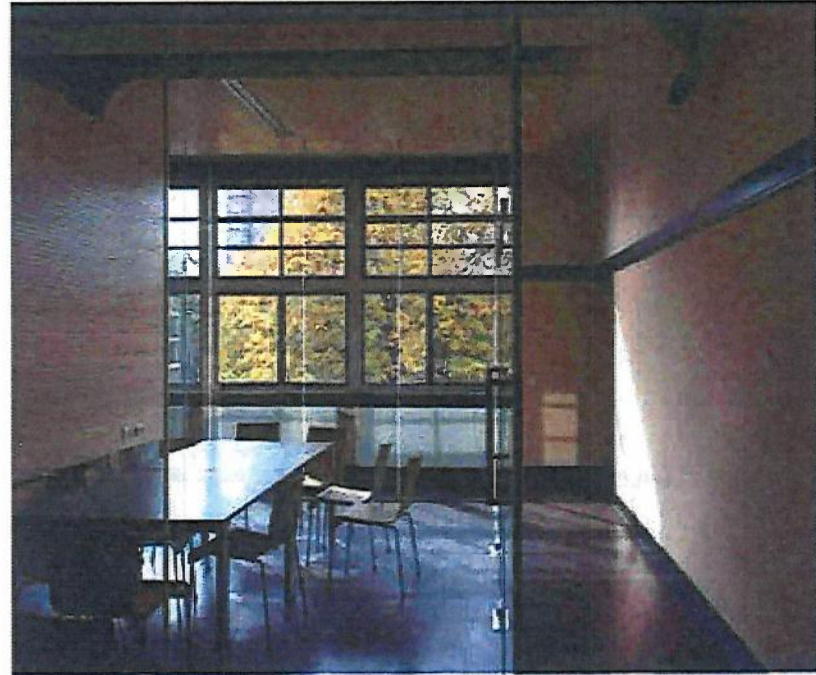

Referentie beelden van doorgangen in muren die de structuur afleesbaar houden. Links onder en boven Singelgrachtgebouw, Amsterdam, rechts Kennemercollege Beverwijk.

Referentiebeeld van doorbralen die structuur afleesbaar houden, Koetshuis Amstelhotel, Amsterdam

Referentiebeelden voor transparante wanden en verlaagde plafonds o.a. in Verloskundigenopleiding, Groningen

5.4 Trafohuisje

Beschrijving trafohuisje

Aan de oostkant van het hoofdgebouw bevindt zich een trafohuisje. Dit object is in dezelfde stijl gebouwd als het hoofdgebouw en de gymzaal. Het is opgetrokken in baksteen in kruisverband.

Waardevolle onderdelen van het trafohuisje

Exterieur

- bouwmassa

Interieur

- onbekend

Kansen trafohuisje

- integreren in pleinfunctie

Exterieur van het trafohuisje op het schoolplein

5.6 Arbeiderswoningen Bongerd

Beschrijving arbeiderswoningen

De vier woningen aan de Bongerd nummer 11-17 (vroeger Kolkstraat) dateren van oorsprong uit de negentiende eeuw. Ze werden in 1985 geheel nieuw gebouwd, waarbij de oorspronkelijke gevel werd gehandhaafd.

Waardevolle elementen arbeiderswoningen

Exterieur

- bouwvolume
- gevel

Interieur

- onbekend

Kansen arbeiderswoningen

- integreren in pleinfunctie

Arbeiderswoningen aan de Bongerd heeft stedenbouwkundige waarden in ruimtelijke zin als flankerend bouwblok en als onderdeel van de historische bebouwing.

Colofon

Titel:	Kolkschool Almelo Cultuurhistorische waardestelling en uitgangspunten voor transformatie
Opdrachtgever:	gemeente Almelo, G.G.B. Koster
Projectnummer:	090001.013.01
Beeldmateriaal:	Het Oversticht, Gemeente Almelo, Gemeentearchief Almelo
Tekst:	drs J. Batelaan MA drs M. van Zanten
Redactie	drs M. van Zanten drs ing. D.H. Baalman
Vormgeving:	M. van Eunen
Datum:	april 2010